STRATEJİK KALKINMADA KENT DEĞERLERİ SEMPOZYUMU - OSMANİYE

3-4-5 Mayıs 2016

Her Yönüyle OSMANİYE

"Dünü Bugünü Yarını: Her Yönüyle Osmaniye"

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler:

Yrd. Doç. Dr. A. Aslı SEZGİN
Yrd. Doç. Dr. Ayça GERÇEK
Yrd. Doç. Dr. Tuğba YOLCU

Grafik Tasarım:

Boğaç ERSOY
Ali CİHANGİR

Baskı:

Akdeniz Ofset - Osmaniye
Tel. 0 328 813 30 60
e-posta: akdenizofset@gmail.com
http://www.akdenizofset.com

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Yayınları No:3

ISBN: 978-605-61237-2-6

İÇİNDEKİLER*

ARKEOLOJİ 17

Ahmet ÜNAL - Paylaşılamayan Kraliçe Puduhepa ve Memleketi Kayıp Kent Lawazantiya 19

Ayça GERÇEK – Osmaniye Üzerine Arkeolojik Bir Kaynakça Çalışması 25

Faris DEMİR - Osmaniye İli Tarihi Coğrafyası 34

Fazıl NACAR, Nuri ERDEM - Karatepe ve Domuztepe'nin Arkeolojik Alt Yapısının Güncel Topografya İle Karşılaştırılmasının Yapılarak Bu Topografya Üzerine Olası İnsan Etkilerinin Saptanması 44

Füsun TÜLEK - Bereketli Ovanın Arkeolojik Varlık Zengini Osmaniye 52

İrfan TUĞCU - Kaleler Şehri Osmaniye: Karatepe-Aslantaş 59

K. Serdar GİRGİNER, Özlem OYMAN GİRGİNER - Kizzuwatna Araştırmaları Projesi ve Doğu Kilikya'nın M.Ö. II. Binyıl Yerleşimleri 67

Mustafa H. SAYAR - Çukurova Eskiçağ Tarihinden Bir Kesit M.Ö.1.yy.'dan M. S. 1. yy.'a Çukurova'da Şehirleşme Sürecinde Yaşanan Gelişmeler 78

Turgut Hacı ZEYREK, Ali Nadir ZEYREK - Kastabala'da Arkeolojik Alanın Korunmasında Planlamanın Önemi: Kastabala Alan Yönetim Planı ve İlk Uygulamalar 85

ÇEVRE – DOĞA – SPOR 93

Damla ERGAN, Ercan KOÇ - Sürdürülebilir Yerleşme Sistemi Bağlamında Osmaniye Merkez Yerleşmesinde Yeşil Alan Sistemi 95

Gökhan SEZER - Osmaniye İli Temiz Çevre Bilincinin Oluşturulması 108

ENERJİ - EKONOMİ 111

Banu TANRIÖVER, Kerem KİPER - İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi Kapsamında Sosyo-Ekonomik Bir Analiz: TR63 Bölgesi Örneği 113

Mehmet CİHANGİR, Nazan ŞAK, Bahadır ERGÜN, Mehmet ELA, Ahmet BAĞRIAÇIK Osmaniye İli İşyeri Sahip ve Çalışanlarının Yatırım Tercihleri Ve Bireysel Yatırımcı Özellikleri 119

Mehmet ELA - Avrupa Borç Krizinin Osmaniye İhracatına Etkisi 130

Mustafa Fedai ÇAVUŞ, Ayşegül İrem ÇOT - KOBİ'lerde Bilişim Teknolojilerine Bakış 139

Nuri ERDEM - Osmaniye İlinde Sürdürülebilir Kentleşme Aracı Olarak Kent Bilgi Sistemleri Kullanımı 146

Osman KARA, Bülent YANIKTEPE, Coşkun ÖZALP, İlyas ALADAĞ - Osmaniye'de Güneşin Değeri 154

Selma KARADUMAN - Yenilenebilir Enerji Mevzuatının Osmaniye Özelinde Enerji Yatırımlarına ve Yatırımcıya Olan Etkisi 160

Zeynep TÜRK, M. Yüksel AVCILAR - Kişilik Özellikleri ve Kişisel Değerlerin Girişimci Davranış Düzeyine Etkilerinin Tespiti 165

GIDA - TARIM 175

Emel ÜNAL TURHAN - Geleneksel Kadirli Sucuğu ve Gıda Güvenliği 177

* *Kitapta yer alan bildiri temaları ve bildiriler alfabetik olarak sıralanmıştır.*

BEREKETLİ OVANIN ARKEOLOJİK VARLIK ZENGİNİ OSMANİYE

Füsun Tülek
Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
E-Mail: tulekfusun@gmail.com

ÖZET
Yukarı Ovanın bereketli topraklarında Ceyhan nehrinin mavisi gök maviye karışırken ovada ve dağlarda yeşilin her tonu bir cennet mekan bahşeder üstünde yaşayanlara.
Osmaniye Bölgesi, bugünkü sınırları ile Ovalık Kilikya'nın doğusunda bulunan Yukarı Ova'nın tümünü kapsamaktadır. Kuzeyde Toros ve doğuda Amanos Dağları, batıda Misis Sırtları ve güneyde Deli Halil Bazalt Formasyonu ile çevrili Osmaniye Bölgesi bir kapalı havza görünümündedir. Dağlarla çevrili ova geçitleri aşıp gelen yolların kavşağındadır. Aynı zamanda, kuzeyden ve doğudan gelen yolların güneye Kısık Boğazı'ndan geçerek Akdeniz'e ulaşabilmesi ile Ova, çevre bölgelerin Akdeniz'e açılan Kapısıdır. Çevresindeki kültürlerin Akdeniz ve Kuzey Suriye ile bağlantısını sağlayan Yukarı Ova'yı kapsayan Osmaniye Bölgesi, stratejik önemini çağlar boyunca korumuştur. Ceyhan nehri ile sulanan bereketli topraklarında kültürler yeşermiş, askeri ve ticaret yollar ile gelen yeni kültürler ve kurulan siyasi ve ticari ilişkiler bölge kültürlerini zenginleştirmiş ve çeşitlendirmiştir. Tarih çağları boyunca insanoğlunun yerleşim türlerinden höyük, Klasik kent, irili ufaklı antik yerleşim ve çiftlikler Yukarı Ovada ve dağların ilk sırtları üstünde sayılamayacak kadar çokturlar.
Osmaniye İli'nde 2005 yılından beri sürdürülen arkeolojik varlıkların araştırılması çalışmasında çeşitli dönemlere ait yüzlerce tespit arasında üç arkeolojik alanda yoğun bilimsel inceleme ve belgeleme yapılmıştır[1]; Deli Halil antik yerleşimi, Toprakkale ve Örenşehir.
Anahtar Kelimeler: Geç Antik Yerleşim, Zeytinyağı Üretimi, Deniz Ticareti, Erken İslam Yerleşim- *Mısr*, Ortaçağ Kale

ABSTRACT
The fertile land of Upper Plain offers a heavenly place to live while various hues and deep shades of green color mingles over the mountains and mountains and blue of the River Ceyhan fades in blue sky.
Land of Osmaniye Province encompasses entire Upper Plain of the Plain Cilicia. Enclosed by the Taurus Mountain range at North and by the Amanus Mountain Range at east and southwest and by the Misis Ridge at West and by the Deli Halil Bazalt Formation at South it is almost a closed basin. However, the plain is a junction where the mountain roads crossing the mountains converge and disperse to all directions as well as to the Mediterranean shores via passing the Kısık Pass at South. It is the Gate opening to the Mediterranean Sea for the east and southeast provinces.
Geographic strategic importance has prevailed for centuries for it enabled economic and political interaction of neighboring cultures. Cultures flourished at its fertile and well irrigated land where transhumance activities enriched and diversified its rich culture. Various settlement types such as, mounds, Classical cities, Late Antique settlements and farmsteads constitute the rich cultural heritage of Osmaniye Province.
Osmaniye Archaeological Survey team examined and identified hundreds of archaeological cultural assets in the province since the year 2005; among those sites which received thorough scientific examinations of the three are introduced here; Deli Halil ancient settlement, Toprakkale, and Örenşehir.
Keywords: Late Antique Settlement, Olive Oil production, Marine trade, Early Islamic settlement, mısr, Medieval Castle

DELİ HALİL ANTİK YERLEŞİMİ

Deli Halil Antik Yerleşimi, Osmaniye İli, Toprakkale ilçesi, Tüysüz Beldesi, lava akıntılarından oluşan leçelik- çapır arazide Deli Halil Volkanı'nın güney yamacında kurulu bir antik yerleşimdir (Tülek 2010c). Doğu batı doğrultusunda yayılım gösteren antik yerleşimin kalıntıları 3 ayrı küme halinde volkanın güney yamacının Doğu, Kuzey ve Batı kesimlerinde toplam 80 hektarlık bir alana yayılmaktadır. Antik yerleşim, arkeolojik yüzey araştırmasında bulunan kültür malzemelerinin hemen tümünün homojen olarak aynı tarih aralığı- M.S. beşinci yüzyıl başı ve altıncı yüzyıl sonuna ait özellikler göstermesi nedeniyle Geç Antik döneme tarihlenmiştir.

Deli Halil antik yerleşimi sur duvarları ile çevrili olmayan bir Geç Antik Dönem yerleşim özelliği göstermektedir. Yerleşimde anıtsal mimari, anıtsal kamu yapıları ve kamusal alan düzenlemesi görülmemektedir. Yerleşimde tespit edilen tek anıtsal yapı bir avlu- kutsal alan içine yerleştirilmiş tapınak yapısıdır. Yerleşim planı, arazinin eğimini kavrayarak topografyaya

[1]Kültür ve Turizm Bakanlığı ruhsat ve izinleri, Kocaeli Üniversitesi Bilimsel Araştırma izinli görevlendirmesi ve mali desteği, Osmaniye Valiliği talep ve 2005-2006 yılları mali desteği ile "Osmaniye İli ve İlçelerinde Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Tespiti" projesi 2005 yılından beri arkeolojik yüzey araştırması yöntemleriyle yazarın yürütücülüğünde sürdürülmektedir.

uyumlu teras ve sokaklar üstünde bitişik nizam yerleştirilmiş, çoğunlukla dikdörtgen ve ön avlusu duvar ile çevrili yapılardan oluşmaktadır. Yapıların tümü, tapınak dışında, koyu kahve ve siyah renklerde amorf şekilli bazalt taşlarından ve kuru duvar tekniğinde örülüdür. Yapılar, genellikle önü avlulu ve iki üniteli olup avlu içinde en az bir adet yuvarlak depo ve sarnıç bulunmaktadır. Tek üniteli, üç veya dört üniteli yapılar da belgelenmiştir. Eğimli alanda yapılaşma sıkışık, iki katlı, küçük ölçekli olup arazinin düzleştiği yerlerde yerleşim ızgara plan düzeneğine kavuşurken yapı ölçekleri büyümekte, yapı araları seyrelmekte ve yapı sıklığı azalmaktadır. Yapı içlerinde duvarlarda karşılıklı gelen hatıl delikleri yapıların ahşap hatıllar ile bölünen iki katlı konutlar olduğunun işaretidir. Olasılıkla yapıların İkinci katına bugün bölge köy evlerinde olduğu gibi ahşap merdivenler ile çıkılmaktaydı. Yine günümüz Anadolu geleneksel konut mimarisinde olduğu gibi alt katta ıslak mekanlar ve hayvan barınağı olmalıydı. Antik yerleşimin Batı Kümesinde Yapı 52'debir *latrine*- tuvaletin bulunduğu ünitenin ölçeğinden ve tuvalet oturağı ve foseptik deliğinin ünitenin güneybatı köşesine sıkıştırılmış olmasından geri kalan 3/4lük alanın yıkanma için kullanılan bir ıslak mekan olduğu anlaşılmaktadır. Çok sayıda çatı kiremiti parçalan çatıların çatı kiremiti ile kaplandığını göstermektedir.

Yerleşimde çok sayıda zeytinyağı işliği bulunmuştur. Batı kümesinde belgelenen 12,5 hektarlık alanda 5 adet zeytinyağı işliği olması Deli Hali antik yerleşimi halkının besin ve geçim kaynaklarından birinin zeytinyağı ve zeytinyağı üretimi olduğunu düşündürmektedir. Volkanın üstünde, yerleşim alanı içi veya yakınında bir pınar veya dere gibi su kaynağı bulunmamaktadır. Bununla beraber, yerleşimde zemin içine veya üstüne bazalt taştan örülerek oluşturulmuş, sayıları dörtgen yapıların en az iki katı fazlası olan yuvarlak yapılar bulunmaktadır. Yalnızca yuvarlak yapıların duvar örgüsünde harç kullanılmış ve içleri kalın sıva ile izole edilmiştir. Yer içine örülmüş yuvarlak yapıların bir kısmı sarnıç bir kısmı ise tahıl ve veya zeytinyağı depoları olmalıdır. Bazalt taştan örülü yapıların içleri sabit ısıda yaz ayları serin ve kış aylarında sıcak olmaktadır.

Antik Yerleşimin Doğu Kümesi'nde iri *sütun bazalt* türü taşlar ile duvarları örülü 2 katlı geniş odaları olan ve yerleşimin diğer yapılarına göre çok geniş ve yüksek duvar ile örülü avlusu olan yapı bir konaklama yeri olmalıdır.

Yerleşimin Batı kümesinde, konum olarak yerleşimin tümünü görebilecek bir burun şeklinde çıkıntı yapan yüksekliğin üstünde, dört tarafı duvar ile çevrili bir avlu bir anıtsal yapı kalıntısı- bir tapınak, belgelenmiştir. Duvarlar ile çevrili kutsal alan içinde bir stylobat- platform üstüne düşmüş beyaz kireç taşından yuvarlak sütun parçası, yivli, bezemeli, özellikli beyaz kireç taşı bloklardan oluşan arşitrav parçaları gibi mimari ögeler belgelenmiştir. Tapınak kutsal alanını çevreleyen temenos duvarı yakınında bulunan bazalt bir kemer taşı üstünde tespit edilmiş bir yunus kuyruğu kabartması bezemeye sahiptir.

Yapı malzemesi olarak, yerel bazalt taşların kuru duvar tekniğinde uygulanmış ve bezemesiz olması fazlasıyla taşra ve yoksul bir yerleşim izlenimi vermesi tümüyle bir şaşırtmacadır. Batı yerleşiminde iki yapıda, biri tabanında diğeri de taban kesitinde - her ikisi de kaçak kazıcılar tarafından tahrip edilme sonucu tespittir- kaliteli zemin mozaik taşçıkları, *tesserae* görülmüştür.

Kültür malzemesi olarak derlenen az sayıda bulunan bezemeli mimari pişmiş toprak levhalar yapıların cephelerinin bu levhalar ile bezeli olduğunu göstermektedir. Deli Halil antik yerleşiminde kullanılan sofra tabaklarının çoğu Foça üretimi Kırmızı Astarlı Geç Roma C tipi tabaklar olup Batı Anadolu'dan ithaldirler. Sofra tabaklarına oranla daha az sayıda bulunmuş olan taşımaticaret amforaları, İlginçtir, bu amforalar arasında Kilikya Bölgesi üretimi Geç Roma A ve B tipi örnekler hiç bulunmayıp tümü Kuzey Afrika üretimi M.S. beşinci ve altıncı yüzyıllara tarihli amforaların hamur ve tipolojik özelliklerini göstermektedir. Antik yerleşimde bulunan amfora kırıkları arasında, Kuzey Afrika tipi, içinde döneminde çok pahalı ve çok revaçta olan gurme besini *garum*- balık sosu taşınan *spatheion* denilen küçük amforalar da bulunmuştur. Deli Halil antik yerleşimi halkı kendi ürettiği ve belki de çevresindeki çiftliklerde üretilen ve bir antrepo şeklinde yuvarlak depolarında sakladığı zeytinyağını Akdeniz'e ihraç ederken bu taşıma ticaret amforaları içinde şarabın yanı sıra balık sosu da ithal etmiş olmalıydılar (Tülek 2014).

Coğrafik konum olarak Yukarı Çukurova'yı antik Issos- Erzin Ovası'ndan ayıran Deli Halil Bazaltları üstünde olmakla Deli Halil antik yerleşimi Akdeniz'in en kuzeydoğusunda bulunan İskenderun (antik Issikos) körfezinin tümü ve kendisine kuş uçuşu 5 km mesafedeki antik Burnaz limanını da görmektedir (Tülek 2012b). İskenderun Körfezi'ndeki deniz ticareti ve iç bölgelere uzanan kara ticaretini kontrol etmede mükemmel bir konuma sahip olan Deli Halil antik yerleşim muhakkak ki, Burnaz limanından yapılan İhracatı da elinde tutuyordu.

Osmaniye Arkeoloji Araştırmaları, 2008 yılında Doğu, Batı ve Kuzey kalıntı kümeleri ile toplam 80 hektarlık alana yayılan yerleşimi tek bir yerleşim olarak değerlendirmiş ve Geç Antik döneme özgü Anadolu kırsalında ve dağlık kesimlerinde görülen bir önceki Klasik kent düzeninin yerini alan ve tarım ve tarımsal üretime dayalı bir yaşam ekonomisi sürdüren yerleşimlerden biri olarak tanımlamıştır. Bu doğrultuda yapılan bilimsel inceleme ve yaklaşımlar aynı ve diğer bölgelerde bulunan benzerleri ile yapılan bütüncül değerlendirmeler tespitin doğruluğunu göstermiştir.

Osmaniye Arkeoloji Araştırmaları ekibi antik yerleşim üzerinde *Antik Deli Halil Yerleşiminin Kurulumu Ve Gelişimi Üzerinde Doğal Olayların Etkisi* başlıklı TÜBİTAK 109K025 numaralı bir arkeo-jeoloji projesi yürütmüştür. Deli Halil arkeo-jeoloji çalışmaları, Deli Halil volkanı, 3 kraterli bir volkan olup Afrika- Arap Yarımadası plakaları ve Anadolu ve Avrasya plakalarının birbirini ittiği çizgide bulunan ve halen aktif faylar içerdiğini tespit etmiştir. Yerküre oluşum, tektonizma ve deprem çalışmaları açısından son derece dünya çapında önemli bir jeolojik alan olan *Deli Halil Volkanı ve Bazaltları*'nın acilen *Doğal*

Sit ve Jeolojik Park olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Eşi benzeri olmayan 3 kraterli volkanın kraterlerini Maden ocağı kepçelerle yıkarak evrensel önemde bir bilimsel alan yok etmektedir. Tüysüz Belediye Başkanlığı isteği üzerine Deli Halil antik yerleşiminde yapılan belgelemeyi gösterir bütüncül bir antik yerleşim planı, *Deli Halil Antik Yerleşimi Çevre Düzenlemesi ve Ziyaret Güzergahı* bir proje olarak 2011- 2012 kışında hazırlanmış ve ilgili Belediye Başkanlığı Fen İşleri Müdürlüğü'ne Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansına sunulması üzerine hiçbir akademik kaygı gözetilmeksizin teslim edilmiştir

TOPRAKKALE-AL-KANISAH (KANISAT AS-SAWDA)

Osmaniye İli, Toprakkale İlçesi, Toprak mevkiinde Antep-Adana ve Hatay illeri arasında ulaşımı sağlayan D-400 ve D-817 numaralı karayolları kavşağında, üçgen alanda tek bir koni halinde yükselen tepe, üstünde konuşlu kale ve çevresidir. Yukarı Çukurova'dan Erzin Ovası'na geçişi ve Akdeniz'e ulaşımı sağlayan Kısık Boğazı'nın kuzey konumlu kale, iç kale avlusunda ±130 metre rakım kale eteğinde ise 65 metre deniz seviyesinden yüksekliğe sahiptir.

Kale, doğuda tarihi Kilikya Bölgesini bir duvar gibi sınırlayan Amanos Dağları üstünden Arslanlı Bel geçitinden gelip batı ve kuzeybatıya Dağlık Kilikya ve Toros Dağları üstünde Külek Boğazı'ndan geçip Anadolu'ya uzanan yol üstünde ve bu tarihi ulaşım yolunun güneye Kısık Boğazı'ndan geçerek Akdeniz'e inen kolunun kavşak yaptığı noktadadır. Kale, Yukarı Çukurova'nın Akdeniz ile bağlantısı sağlayan tek geçiş yolunun, Kısık Boğazı'nın kuzey başını tutmaktadır.

Yukarı Çukurova, tarihi coğrafyada tanımı ile Doğu Ovalık Kilikya'da kalelerin her biri tarihi yollar boyunca birer tespih boncukları gibi dizili olup ovayı ve yolları görebilen yükseltilerin üstünde konuşlu birer kartal yuvasıdırlar. Ovalık Kilikya kaleleri doğudan batıya ve kuzeyden güneye birbirini gören kalelerdir. Osmaniye İli Merkez ilçenin sırtını dayadığı Amanos Dağları üstünde Arslanlı Bel'e giden vadi – Kanlıgeçit'in başlangıç noktasındaki Çardak kale, Gebeli, Savranda, Kastabala, Babaoğlan ve Hemite kaleleri görmektedir. Toprakkale ise doğuda Çardak kalesini gördüğü gibi Kısık Boğazı kuzey kapısını kontrol altına alırken kuzeyden batıya doğru Kürek, Vayvay, Hemite, Babaoğlan ve Kastabala kaleleri ile doğrudan iletişim içindedir. Ayrıca Toprakkale, kuzeyde Toros Dağlarının ilk yüksek sırtlarında Çem Kale, Bucak, ve Kalealtı gibi kaleleri ve batıda Anavarza kalesini görmektedir. Tüm bu Ovalık Kilikya kaleleri içinde düzlükte, Yukarı Çukurova'nın başladığı en güney noktasında, tarihi askeri ve ticaret yollarının doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde kavşak yaptığı noktada, Akdeniz'e ve Kuzey Suriye'ye geçiş yolunun ağzını tutan en kritik ve kilit noktada bulunan kale Toprakkale'dir.

Günümüzde kale ismini konumlandığı alana verilen isimden Toprak mevkinden almaktadır. Bir toponim olan Toprakkale ismi sonradan kurulan ilçenin de ismi olmuştur. Öte yandan kalenin kuzey kenarında D-400 karayolunun üstünde ilçenin bir yerleşim alanı Kale mahalle olarak tanımlıdır. Kalenin ismi Ortaçağ kaynaklarında Tell veya Til Hamdun olarak geçmektedir. M.S. on ikinci yüzyılda Suriyeli Michael'in Kroniği'nde on birinci yüzyılda Johannes isimli Jakobit mezhebinden bir piskoposun katıldığı dini toplantı tutanaklarında ikameti Tell Hamdun olarak geçmektedir.

Kalenin bulunduğu Doğu Akdeniz'de Çukurova- Ovalık Kilikya Bölgesi İmparator Heraklios'un komutasındaki Bizans Ordusunun Hz. Muhammed komutasında Arap OrdusunaM.S. 636 yılında Yarmuk'ta yenilgisi sonucu ricat emri vermesiyle bir "insansız bölge" haline gelir (Strange, 1930: 128). Kısa süre sonra Muaviye komutasındaki Emevi Orduları Kuzey Suriye'den gelip Çukurova üstünden Anadolu platosuna akınlar düzenlemeye başladıklarında boş buldukları bölgeyi önce bir *al-awasim*- bir askeri sınır sonra da M.S. 673'de *al- thughur*-bir askeri bölge olarak Bilad al-Sham'a dahil edilir. Ordunun yönetildiği karargah Tarsus şehrine kurulur, Germanicia- Mar'ash, Adhanah, Al Massisah, ve Ayn Zarbah gibi kentler yeniden ihya edilir (Grabar, 1987: 244). Abbasi Halifeliği döneminde al-thughur'da imar etkinlikleri Halife Harun Reşid zamanında devam eder ve M.S. 799'da özellikle Doğu Ovalık Kilikya'da al-Haruniya, al-Kanisah, ve al-Muthaqqab kalelerini kurduğu bilinir.

Ovalık Kilikya, al-thughur, onuncu yüzyılda Abbasi Halifeliği döneminde Halep merkez olmak üzere tüm Kuzey Suriye, Bilad al- Sham'ı Hamdani Hanedanlığı'nın en bilinen ünlü komutanı Sayf ad Davla tarafından yönetilmiştir. Tell veya Til Hamdun ismi Hamdani Hanedanlığı'na atfen kaleye verildiği düşünüldüğünden günümüzde yapılan araştırmalarda kalenin Suriyeli Michael'in Kroniği'nde ilk defa Tell Hamdun ismi ile bilinmesiyle kaleyi en erken komutan Sayf ad Davla zamanına tarihlemektedirler (Hellenkemper, 1976: 140). Tüm bu bilgiler, kalenin onuncu yüzyıl öncesinde ilk olarak yapıldığı gerçeğini yadsımamaktadır. Nitekim, Osmaniye Bölgesinin tarihi coğrafyasını Arap tarihçi ve coğrafyacılarının Arapça orjinal metinlerinden okuyarak araştırdığımızda Toprakkale'nin şu anda var olan yapısının ilk olar ak Harun al- Rashid tarafından yıkık Roma harabeleri üzerine yaptırıldığını ve adının da Kanisat al- Sawda olduğu görülmektedir. Mimari biçim ve biçem incelemeleri yanı sıra arkeolojik incelemeler de kale inşaasında kullanılan İslam öncesi devre ait mimari devşirme malzeme kullanımını saptayarak Arap metinlerini doğrulamıştır.

Kale, bölgenin tarihsel sürecinde egemen güçlerin eline geçer, eklemeler ile kale yapısının planı değişir, büyür ve gelişir. M.S. onuncu yüzyılın son çeyreğinde, M.S. 962 yılında, Nikephoros Phocas komutasında Bizans Orduları tüm Kilikya kalelerini ele geçirirler. Ovalık Kilikya'da 300 yıl süren Arap Orduları ve İslam kültürel yaşamına son verilir (Honigmann, 1935: 92). Böylelikle, onuncu yüzyıl sonundan on birinci yüzyıl sonuna kadar Toprakkale ve çevresi Bizans İmparatorluğunun yönetimi altına girer. Bizans döneminde kalede eklemeler yapılarak önemli plan değişikliği olur. Bu dönemde kaleye dış kale

surları ve beşgen burçlar eklenir, kalenin kuzeyinde dış avlu oluşturularak askerler ve işlikler için daha büyük alan elde edilmekle kalmaz kalenin korunması da perçinleştirilmiş olur.

Ne var ki, on birinci yüzyıl sonunda Ovalık Kilikya'nın yeni konukları olacaktır; iki ayrı kültür farklı nedenler ile iki ayrı koldan eş zamanlı ovaya giriş yapıp Anadolu'nun Doğu Akdeniz'inde bir sahiplenme ve yerleşme kavgasına tutuşurlar. 1071 sonrası Doğu Anadolu'dan Toros Dağları'nın geçitlerini aşarak ovaya Ermeni Baronlar ve halkları inerken ovanın kuzeybatısından ise ilk Haçlı Ordusu 1097 'de Dorylaeum Savaşı'ndan sonra Gülek Boğazı'ndan geçerek Çukurova- Ovalık Kilikya'a girerler. Bu kavgada her iki taraf ayrı zamanlarda ya Bizans'ın yanında veya karşısında savaşırlar. Bu kaos ortamında Komnenos Hanedanlığı üyesi İmparator Alexios Komnenos bölgeyi ve kaleyi Haçlı Orduları komutanı Bohemund'a devreder (Anna Komnena, 13. xii).

Onikinci yüzyıl ilk yarısında Küçük Ermeni Krallığının ilk güç gösterilerinden birine Toprakkale de maruz kalır ve Ermeni Baron Leon (1129- 1139)'un kaleyi 1132/33'te Haçlılar'dan aldığını belirtir (Hellenkemper 1976: 141). Bizans İmparatoru Johannes II Komnenos (1118- 1143) kaleyi 1137 yılında Baron Leon'dan geri alır. 1151'de Ermeni Rupen Hanedanı Baron Thoros 2 (1145- 1168)'de Doğu Akdeniz Kıyı şeridinde, en batıda Silifke- Korykos'tan başlayarak bölgede egemenliğini pekiştirmesi sonucu kaleyi Bizans Ordusu'ndan geri alır. 1154 ve 1155 yıllarında Selçuk Sultanı Mesud (1116-1156) kaleye saldırır. Ne var ki, yalnızca 3 yıl sonra bir sonraki Bizans İmparatoru Manuel Komnenos (1143- 1180) kaleyi Baron Thoros 2'den geri alır. Rupen Hanedanlığının tekrar ele geçirdiği kale ve çevresi Bohemund III tarafından 1194'te Baron Leon 1'den alınarak bir kez daha Haçlıların eline geçer. Haçlılar ve Ermeni Baronları arasında birçok kez kale el değiştirir (Anna Comnena, *Alexiad*).

Ovalık Kilikya, 1266 yılında Mamluk Sultanı Baybars'ın saldırılarına maruz kalır ve 1274/75 yılında Ermeni Kral He'tum kaleyi Memluk Ordularına teslim eder (Har-El, 1995: 31). Bir üç yüz yıl sonra Çukurova bir kez daha İslam toprağıdır ve 1375'te Mamluk Orduları son Ermeni kalesini de ortadan kaldırarak güç alanlarını doğuda Fırat nehrinden batıda Toros Dağ silsilelerine kadar Toprakkale, Ayaş, Misis, Sis- Kozan ve Tarsus yerleşimlerini kapsayarak genişletirler (Har-El, 1995: 35). Memluklar, Halep ve Kahire merkezli güçlerinin askeri üsleri olarak Çukurova'yı 1488'te Sultan 2. Beyazıt komutasında Osmanlı Ordusuna yenilene kadar kullanmışlardır; bu savaş sonucunda Anadolu'da ve Çukurova'da tüm güçlerini yitirmişlerdir.

Günümüzde Toprakkale olarak bilinen kalenin Halife Harun Reşit'in Ovalık Kilikya'da Amanos Dağlarının batısına yaptırdığı iki kaleden biri, al-Kanisha veya Kanisat as-Sawda olduğu kesinlik kazanmıştır. Kaledeki arkeolojik incelemelerde yapılan Karbon 14 testi sonucu ise iç kalenin duvarlarının Bizans öncesi döneme ait olduğu ve yapılan ek ve değişikliklerin kalenin Komnenos Hanedanlığı döneminde gerçekleştiğini kanıtlamıştır (Tülek vd., 2015).

Toprakkale'nin restorasyon kararının Adana Bölge Koruma Kurulu'nca alındığı ve Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı'ndan da bütçesi çıkartıldığı valilik tarafından bildirilmiştir. Bu doğrultuda, Toprakkale'nin restorasyona yönelik arkeolojik kazı projesi yazar tarafından hazırlanmıştır.

ÖRENŞEHİR

Örenşehir kalıntıları Osmaniye İli Merkez ilçesinde, Yaveriye Mahallesinin kuş uçuşu 3km, Adana- Osmaniye Oto yolunun 1km kuzeyinde, Alhanlı köyünün ise 2km doğusunda konumludur.

Alandaki kalıntılar ilk 1892 yılında Heberdey ve Wilhelm tarafından tespit edilmiş ve 1896 yılında Eskişehir ismi ile yayınlanmıştır. 3 metre yüksekliğinde duvarlar ile çevrili bir alan içinde merdivenli yapı kalıntıları ve duvar içinde spolia-devşirme olarak kullanılmış akanthus yaprakları ile bezeli mermer bir friz parçasından bahsedilmiştir (Heberdey ve Wilhelm, 1896: 24, 25). Yapının bir Roma askeri garnizonu olduğunu ve içinde alanı dörde bölen *decumanus* ve *cardo* şeklinde caddeler olduğunu düşünmüşlerdir. Bir yüzyıl sonra alan hakkında ikinci bir inceleme Hild ve Hellenkemper'in 1986 yılında yayınlandığı yüzey araştırmasında yapılmıştır. Bu yayında bir önceki bilgiler tekrarlanarak alanın eğer bir Roma garnizonu değilse de mutlaka bir Bizans dönemi askeri yapı olduğu belirtilerek alanın ölçüleri 285,5 x 254 metre olarak verilmiştir (Hild ve Hellenkemper, 1990: 252).

1950li yıllarda yöre halkı Düzce ilçesi üstünden gelen Kahramanmaraş yolunun yapının duvarlarının kenarından geçerek Adana yönüne gittiği belirtmektedir. Bugün tarım yapılan alan çevresindeki tarlalardan ±1 m yüksekte olup toprak dolguludur. Çevreleyen duvarlar zemine kadar traşlanmış durumda yalnızca kuzeydoğu köşesinde bulunan burç ±1- 1,5 m yükseklikte yarı yıkık durumdadır. Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması ekibinin 2006 yılında yaptığı çalışmada alan 200 x 250 metre ölçülmüştür (Tülek 2008).

Örenşehir'de 2006 yılında ve 2010 yılında iki ayrı jeofizik çalışmaları ile alanı çevreleyen duvarlar belgelenmiş ve alan içinde yapı taramaları yapılmıştır. Elektro manyetometre ile elektrik özdirenç ve yer radarı gibi çeşitli yöntemler uygulanmıştır. Deli Halil antik yerleşimi ve çevresinde 2009 yılında başlatılan çalışmalar Örneşehir'de de yürütülmüştür. Öncelikle alanı duvarların kesintisiz çevirerek burçları olan duvarlar ile çevrili ve bir kapısı kuzeyde olan kapalı bir yapı tanımlaması yapılabilmiştir. Alanda 6 metreyi geçen çok kalın bir alüvyon dolgu olduğu tespit edilmiştir. Alan içinde 1892 yılında görüldüğü not edilen yapı kalıntılarının üstlerinin toprak kaplı olduğu anlaşılmıştır. Alanda çok sayıda sırlı ince sofra tabakları ve sırsız günlük saklama ve

kullanım kaplarına ait seramik parçaları kültür malzemesi olarak bulunmuştur. Ayrıca, tek bir mermer templon sütünce parçası da tarım faaliyetleri esnasında pulluk ile çekilip tarla kenarına konmuş şekilde 2010 yılı çalışması sırasında bulunmuştur.

Yapının ölçeği ve seramik buluntularının en erken tarihli olanlarının tipik İslam oyma, damga ve aplike bezemeli, kalıp tekniği ile yapılmış, beyaz, bej veya yeşilimsi beyaz hamurlu kapalı form sürahi, testicik, ve fincanlar, olması; Ayrıca tipik Abbasi çömleği olan kırmızı homojen hamurlu, sıkı ve sert dokulu, iyi fırınlanmış, kapalı form, küresel şekilli dar veya geniş yuvarlak ağızlı, üçgen tutmaklı çömleklerden örnekler bulunması yapının bir İslam yapısı olduğunu düşündürmüştür. Yapıya ilişkin bilimsel incelemeler çeşitli yayınlara konu olmuştur. Alanda bulunan sırlı seramikler arasında on iki ve on üçüncü yüzyıla tarihli Bizans kazı bezeme tekniğinde ağırlıklı olarak Port Simeon üretimi örneklerin yanı sıra sonraki yüzyıllara tarihli çeşitli kültürleri yansıtan örnekler de bulunmuştur.

Yapının bir İslam erken dönem yerleşim modeli olan bir *mısr* olma olasılığının tartışıldığı incelemesi yurtdışı uluslararası bir kongrede sunulmuş ve yayınlanmıştır (Tülek 2010a). Yapının seramikleri yurtiçi bir ulusal kongrede tanıtılmış ve incelemesi yayınlanmıştır (Tülek 2010b). Yapının bulunduğu alanda yapılan iki ayrı jeofizik inceleme Kültür ve Turizm Bakanlığı yıllık yayınında bilim dünyasına sunulmuştur (Tülek 2011). Yapının konumu Yukarı Çukurova İslam dönemi yerleşim örüntüsü kapsamında incelemesi bir yurtdışı uluslararası kongrede sunulmuş ve yayınlanmıştır (Tülek 2012). İslam Arkeolojisi bilim çevreleri Örenşehir'in kazısının yapılmasını beklemektedir.

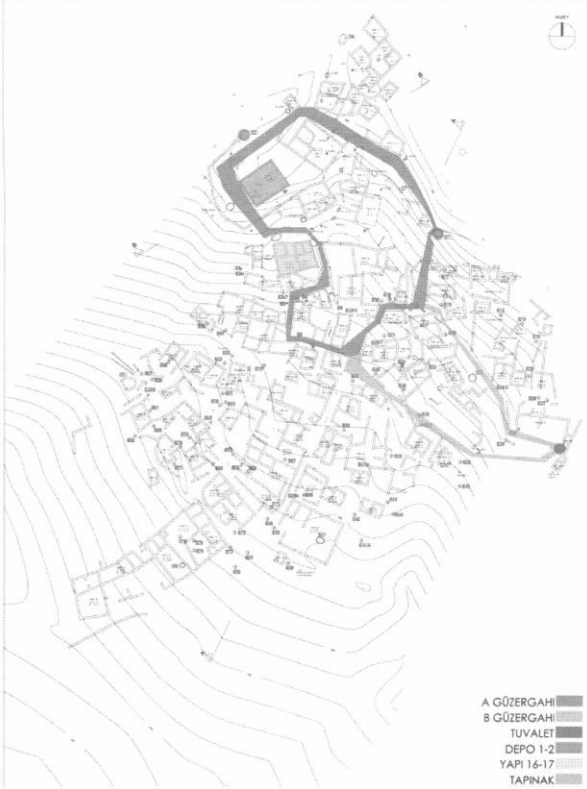
SONUÇ YERİNE

Cumhuriyet dönemi öncesi Cebel-i Bereket Vilayeti olan Osmaniye 1995 yılında il olmuş ve Adana İli'nin arka bahçesi olmaktan kurtulmuştur. Ne var ki, tarih ve kültür varlığına sahip çıkma ve koruma bilinçli ülkemiz diğer illeri ile eş düzeyde gelişim göstermemiştir. Bu nedenle de komşu illere gelen kültür ve tarih severlerin transit geçtiği bir yol kavşağı durumundadır. Hatta, Adana, Gaziantep illerinden sonra Hatay İli'ne yapılan havalimanlarından sonra artık bu yol kavşağı hiç kullanılmaz duruma düşmüştür. Oysaki, binlerce yıllık tarih boyunca Yukarı Çukurova- Doğu Ovalık Kilikya olarak tanımlı Osmaniye İlinin kapsadığı ova ve dağlar yerli halklara ve özgün bir kültüre sahip olduğu gibi gelip yerleşen bir çok kültüre ev sahipliği yapmış zenginleşmiş, çeşitlenmiş ve izlerini taşımaktadır. Kaleleri, höyükleri, klasik kentleri, Geç Antik ve İslam dönemi yerleşimleri ile son derece çeşitli kültürel varlıklara ve zengin bir kültürel mirasına sahiptir. Ceyhan nehri ve kolları ile dağları, vadileri ve ovası ile yeşillik, sulak ve yaban yaşamı zengin bir cennet mekandır Osmaniye. Kent merkezinden her yöne 3 km uzaklaşmak doğa, kültür ve tarihin içine girmek için yeterlidir.

Şekil 1. Deli Halil antik yerleşimi Batı kümesi vaziyet planı

Şekil 2. Deli Halil antik yerleşimi Batı kümesi A ve B seçenekli gezi güzergâhlarını gösterir çevre düzenleme planı

KAYNAKÇA

Anna Comnena, *The Alexiad of Anna Comnena* (Çev. E. R. A. Sewter). Penguin Classics. London. 1969.

Har-El, S. (1995), *Struggle for Domination in the Middle East: the Ottoman Mamluk War (1485- 1491).* Brill. Leiden.

Heberdey, R, A. Wilhelm. (1896) *Reisen in Kilikien. Ausgeführt 1891 und 1892 im Auftrage in der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.* Viyana.

Hellenkemper, H. (1976), *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien.* Bonn.

Hild, F., Hellenkemper, H. (1990), *Kilikien und Isaurien. Tabula Imperii Byzantini.* Band 5. Viyana.

Honigmann, E. (1935), *Die Ostgrenze des Byzantinischen reiches von 363 bis 1071.*Brüksel.

Grabar, O. (1987), The Date and Meaning of Mshata, *Dumbarton Oaks Papers*, 41, 243- 247

Strange, Le G. (1930), *The Lands of the Eastern Caliphate.* Cambridge.

Tülek, F. (2008), Osmaniye İli ve İlçelerinde Arkeolojik Yüzey Araştırması 2005 Yılı Çalışması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25(1), 305- 326.

Tülek, F. (2010a), "Can Örenşehir- The Ruined City Be an Umayyad Palace in Plain Cilicia?" *ICAANE 6- Proceedings of the 6th International Congress of The Archaeology Of The Ancient Near East 5 May- 10 May 2009 "Sapienza" Universita di Roma. 6.3. Islamic Session*. Roma. 221- 236.

Tülek, F. (2010b), Osmaniye Ortaçağ Seramikleri Ön Değerlendirmesi, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14- 16 Ekim 2009* (Derl. K. Pektaş, S. Cirtil, S.Ö. Cirtil, G.K. Öztaşkın, H. Özdemir, E. Aktuğ, R. Uykur). Denizli. 639- 646

Tülek, F. (2010c), "Osmaniye Arkeolojik Varlıklar Envanter Çalışması 2009, *TÜBA-KED*, 8, 43-64.

Tülek, F. (2011), 2010 Yılı Osmaniye İli Arkeolojik Araştırmaları, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 29(1), 491-504.

Tülek, F., İ. Yılmaz. (2011), *Antik Deli Halil Yerleşiminin Kurulumu Ve Gelişimi Üzerinde Doğal Olaylarin Etkisi*. Tübitak 109K025 numaralı yayınlanmamış proje.

Tülek, F. (2012a), *"Footsteps Of The Arab- Byzantine Armies in Osmaniye Province, Cilicia" Proceedings of the 7th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East 12 April - 16 April 2010, British Museum and UCL, London. Ancient & Modern Issues in Cultural Heritage. Colour & Light in Architecture, Art & Material Culture. Islamic Archeology. 7.2.* (Derl. R. Matthews ve J. Curtis). Wiesbaden. 661- 674.

Tülek, F. (2012b), Burnaz, Doğu Akdeniz'de Kayıp bir Antik Liman, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*. 140: 175- 192.

Tülek, F. (2014), Interaction of the Deli Halil Settlement with the settlements in Issos Plain, *Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri 21- 24 Mayıs 2013 Antakya.* (Derl. A. Özfırat, Ç. Uygun). 191- 210

Tülek, F., Yılmaz, İ., Dursun, G. (2015), *Bir Ortaçağ Kalesi Toprakkale'nin Arkeo-jeolojik ve Mimari İncelemesi*. KOÜ- BAP 2012-73 numaralı yayınlanmamış proje.